

KONFERENCJA SPRAWOZDAWCZA BADANIA INSTYTUTU ARCHEOLOGII UJ W SEZONIE 2019

POLSKA • EGIPT • CYPR • ROSJA • JORDANIA • USA • GWATEMALA • IZRAEL

Instytut Archeologii UJ, ul. Gołębia 11, sala gotycka
5–6.12.2019

Ewdoksia Papuci-Władyka, Łukasz Miszcz

W poszukiwaniu rozmiarów Agory w Pafos: Rezultaty badań w roku 2019

Od 2015 roku w ramach projektu badana jest infrastruktura gospodarcza i aktywność ekonomiczna Nea Paphos, stolicy hellenistycznego i rzymskiego Cypru, nie tylko na podstawie wykopalisk na samej Agorze, ale także poza nią na terenie całego Parku Archeologicznego w oparciu o prospekcję geofizycznymi metodami nieinwazyjnymi i weryfikacyjne badania sondażowe w wybranych miejscach.

W roku 2019 badania Paphos Agora Project miały miejsce w okresie sierpień–wrzesień. Główne prace koncentrowały się na trzech wykopach sondażowych: na T.T.VI rozpoczętym w roku 2018, oraz na dwóch nowych założonych w roku 2019 na podstawie wyników prospekcji geofizycznej przeprowadzonej w ubiegłych sezonach (metoda geomagnetyczna). Pierwszy to T.T.VII usytuowany na przedłużeniu linii Portyku Zachodniego Agory, drugi – T.T.VIII na przedłużeniu Portyku Wschodniego. Prace prowadzone były przede wszystkim w celu ostatecznego ustalenia rozmiarów Agory oraz zidentyfikowania ulic flankujących ją od północy oraz od wschodu. Prowadzono też eksplorację pomieszczenia R.22 odkrytego w ubiegłym roku w obrębie Wykopu T.II, czyli Portyku Wschodniego.

Ponadto kontynuowano konserwację i opracowanie zabytków metalowych (głównie monet).

J. Bodzek, K. Kopij, Ł. Miszcz, P. Ćwiakła, E. Puniach, A. Ochalek, D. Mrocheń, Sz. Jellonek, A. Głowacka, M. Bernaś

ArTu:DTu 2019 - Badania na stanowisku Tuwaneh (Jordania) w sezonie 2019

W referacie zaprezentowane zostaną wyniki przeprowadzonych w październiku 2019 roku badań na nabatejsko-rzymskim stanowisku w Tuwaneh (Tafila-Hesa, Południowa Jordania). W trakcie tegorocznego (drugiego) sezonu prac kontynuowane były wysiłki, których celem jest stworzenie ortofotomapy i modelu wysokościowego stanowiska, a następnie jego planu. Ponieważ w tym roku po raz pierwszy w trakcie prac użyty został latawiec, przedstawione zostaną również wyzwania, z jakimi wiąże się korzystanie z tej metody. Omówione zostaną także wstępne wyniki badań sondażowych na terenie lokalnych term. Ponadto zaprezentowane zostaną wstępne wyniki działań zmierzających do zmapowania i monitorowania aktywności rabunkowej na stanowisku.

Barbara Zając

Rzymskie mennictwo prowincjonalne Bitynii i Pontu w okresie rządów Trajana (98–117 po Chr.) z perspektywy kwerend przeprowadzonych w ośrodkach tureckich

Badania nad rzymskim mennictwem prowincjonalnym Bitynii i Pontu w okresie rządów Trajana, realizowane w ramach grantu Narodowego Centrum Nauki Preludium 15 (UMO-2018/29/N/HS3/01434), stanowiące jednocześnie temat przygotowywanej pracy doktorskiej w Instytucie Archeologii UJ, mają na celu dokładną analizę poszczególnych aspektów tegoż mennictwa, Badaniom podlegają system menniczy, produkcja, system nominałowy czy ikonografia monet emitowanych w prowincji. Ze względu na lokalizacje starożytnych ośrodków menniczych podjęto kwerendy w muzeach znajdujących się na terenie północnej Turcji. W ramach uzyskanego pozwolenia z Ministerstwa Kultury i Turystyki w Ankarze (no. 64298988-155.02-E.283214) w ośmiu muzeach przeprowadzono szczegółowe kwerendy pod kątem materiału numizmatycznego. Dodatkowo odwiedzono 11 muzeów w celu pozyskania informacji odnośnie źródeł archeologicznych oraz epigraficznych, przydatnych w badaniach dziedzictwa starożytnej Bitynii i Pontu.

Teoria ekonomii a społeczeństwo Italii Północnej przed połową I w. p.n.e.

Tematem wystąpienia będzie analiza tego, czy i jak teoria ekonomii może przyjść z pomocą w studiach nad numizmatyką antyczną, na przykładzie mennictwa plemion Italii przedrzymskiej w II i I w. p.n.e.

Ze względu na strukturę plemion zamieszkujących późniejszą prowincję Galia Cisalpina, a które określić można jako późne społeczności wodzowskie, będziemy korzystać z analiz i modeli społeczeństw hierarchicznych późnej epoki żelaza oraz niektórych państw-miast Bliskiego Wschodu w okresie epoki brązu. Szczególnie pomocne będą tu modele społeczności wodzowskiej na przykładzie Ur (Liverani), model komórkowy ilustrujący zależności regionalne (Duncan-Jones) i model ekonomiczny zależności między elitami plemiennymi (Haselgrove).

Połączenie tych trzech modeli do opisu struktury i powiązań między różnymi ludami galijskimi może być pomocne w określeniu roli pieniądza w ekonomii Italii przedrzymskiej w skali mikro (poszczególne plemiona) i makro (cały region). Obieg monetarny w regionie, o czym w dużej mierze traktować będzie przygotowywana przeze mnie rozprawa doktorska, tak w obrębie danej społeczności/plemienia, jak i między społecznościami, funkcjonował jako jeden z elementów lokalnej ekonomii. Dlatego tak ważne jest zrozumienie, jak mogła funkcjonować na różnych poziomach.

Krzysztof Ciałowicz, Marcin Czarnowicz, Agnieszka Ochał-Czarnowicz, Jacek Karmowski

Tel Erani 2019 – raport z 5 sezonu badań wykopaliskowych osady z okresu wczesnej epoki brązu

Na przełomie lipca i sierpnia 2019 roku, przy współpracy z Uniwersytetem Ben Guriona w Berszewie oraz Israel Antiquities Authority, odbył się 5 sezon badań wykopaliskowych na stanowisku Tel Erani. W mijającym roku rozszerzono zasięg prac otwierając nowy wykop usytuowany na północ od głównego obszaru badań. Postanowiono również zweryfikować ustalenia z wykopalisk prowadzonych w latach '80 odczyszczając obszar prac badawczych z tego okresu. Jednocześnie kontynuowano prace w głównym wykopie - D3H, odkrywając kolejną fazę pobytu Egipcjan na stanowisku.

Krzysztof Ciałowicz, Marcin Czarnowicz, Agnieszka Ochał-Czarnowicz, Jacek Karmowski

System obronny Tel Erani- badania archeologiczne i geofizyczne w roku 2019

W mijającym roku prowadzono prace archeologiczne na otwartym w sezonie 2018 wykopie P/Q. Głównym celem badań było znalezienie odpowiedzi na pytanie dotyczące daty powstania założenia obronnego oraz technologii jego konstrukcji. W trakcie prac udało się odsłonić dwie fazy budowy i funkcjonowania muru, jednak wciąż nie jest jasne czy osiągnięto jego podstawę. Badania utwierdziły nasze wcześniejsze ustalenia a dodatkowo udało się odsłonić szereg przylegających do muru obronnego pomieszczeń.

Dodatkowo przeprowadzono zakrojone na szeroką skalę badania geofizyczne, których celem było uchwycenie kontynuacji muru obronnego na licznych (w wielu przypadkach dotychczas niebadanych) obszarach stanowiska.

Marcin Gamrat

Horyzont Erani C w południowym Lewancie – najnowsze wyniki i perspektywy badań

Ceramika tzw. Horyzontu Erani C, datowana na okres Wczesnego Brązu IB1, jest przykładem silnego regionalizmu, jaki występował w tym czasie na terenie południowego Lewantu. Produkowana była na niewielkim obszarze, obejmującym regiony Szefela i Równiny Nadbrzeżnej dzisiejszego państwa Izrael. Stosunkowo krótki czas występowania sprawia, że jest precyzyjnym datownikiem, pozwalającym korelować chronologię Lewantu oraz sąsiednich terenów. Naczynia Erani C znajdowane są także na terenie Egiptu, m.in. w słynnym grobie U-j w Abydos, co świadczy o dalekosiężnej wymianie handlowej, podejmowanej przez ludność lewantyńską.

Ostatnie lata przyniosły wiele nowych informacji dotyczących omawianego horyzontu. Badania prowadzone przez IA UJ na stanowisku Tel Erani, pokazały, że rzemieślnicy produkujący tę ceramikę należeli do społeczności o wiele bardziej zorganizowanej niż do tej pory sądzono, zdolnej wznosić monumentalne fortyfikacje wokół swoich osad. Prezentacja ma na celu przedstawienie najnowszych wyników oraz ukazanie ich w szerszej perspektywie dynamicznej sytuacji kulturowej w regionie południowego Lewantu w okresie Wczesnego Brązu I.

Piotr Kołodziejczyk, Marek Nowak, Michał Wasilewski, Jacek Karmowski, Marcin Czarnowicz,
Barbara Witkowska, Justyna Zakrzeńska, Agnieszka Brzeska-Zastawna

Badania projektu HLC w pld. Jordanii w sezonie 2019

W sezonie 2019 odbyły się dwa wyjazdy badawcze projektu – w marcu i listopadzie. Podczas wyjazdu wiosennego prowadzono rozpoznawcze prace wykopaliskowe na stanowiskach w rejonie Ain Sawan. Zlokalizowano tam konstrukcje kamienne o trudnej do określenia atrybucji kulturowej. Podczas tego wyjazdu oraz wyjazdu jesienno prowadzono także rozpoznawcze prace powierzchniowe identyfikując szereg nowych stanowisk, które będą podlegały rozpoznaniu wykopaliskowemu w kolejnych sezonach. Prowadzono także prace dokumentacyjne i analityczne z materiałem pozyskanym w poprzednich latach.

Krzysztof Ciałowicz

Kom Zachodni w Tell el-Farcha. Rezultaty badań w sezonie 2019

Badania w Tell el-Farcha trwały od 28 IX do 30 X 2019. W trakcie wykopalisk na Komie Zachodnim eksplorowano warstwy związane z drugą i trzecią fazą w Tell el-Farcha, datowanymi na okres współczesny kulturze Nagada IID–IIIA (o. 3500–3300 p.n.e.). Dokończono eksplorację browaru badanego z przerwami od 2013 r., a także rozpoczęto prace w kolejnym, odkrytym w bieżącym roku. Niestety gwałtowne opady deszczu i związany z nimi wysoki poziom wód podskórnych uniemożliwił eksplorację warstw położonych poniżej 290 cm n.p.m.

Joanna Dębowska-Ludwin, Karolina Rosińska-Balik

Odkrycia z Komu Wschodniego w Tell el-Farcha w sezonie 2019

Kom Wschodni stanowiska w Tell el-Farcha od lat niezmiennie odkrywa przed badaczami swoją historię. Do tej pory udało się rozpoznać przynajmniej cztery kolejne etapy jego rozwoju związane z główną funkcją tej części stanowiska – starożytnego Miasta Umarłych, czyli nekropoli. Najnowszy sezon pozwolił nam na poznanie jeszcze wcześniejszych dziejów tego miejsca, kiedy to poniżej przebadanego już cmentarzyska znajdowała się duża, zorganizowana przestrzeń o charakterze bardziej publicznym niż mieszkalnym.

Niedawno zakończony sezon pozwolił nam również na lepsze poznanie jednej z najciekawszych i najstarszych budowli monumentalnych w Tell el-Farcha – mastaby. Najnowsze prace odsłoniły szczegóły samej konstrukcji, jak również dostarczyły informacji o czasach ją poprzedzających. Jaki – i czy w ogóle – był jej związek z nowo odkrytą przestrzenią publiczną?

Grzegorz Bąk-Pryc, Magdalena Kazimierczak, Natalia Małecka-Drozd, Mariusz A. Jucha

Tell el-Murra – osada i cmentarzysko z okresu formowania się państwa egipskiego

Delta Nilu – zwłaszcza jej wschodnia część odgrywała bardzo ważną rolę w procesie formowania się państwa egipskiego. Żyzne gleby oraz jej atrakcyjne położenie na szlaku handlowym pomiędzy południową częścią kraju a Lewantem, a także Pustynią Zachodnią i Synajem sprawiało, że obszar ten stał się szczególnie interesujący dla osadnictwa w okresie IV i III tysiąclecia BC. Istotną rolę Deltę, potwierdzają wyniki dotychczasowych badań na wielu innych stanowiskach tego obszaru. Należy do nich również Tell el-Murra, położone na skraju współczesnej wsi Abu Umran. Stanowisko otoczone współczesnymi polami uprawnymi, skrywa pozostałości osady funkcjonującej w tym miejscu od okresu kultury dolnoegipskiej (łączonej z autochtonicznymi mieszkańcami Deltę), poprzez okres wczesnodynastyczny aż do schyłku Starego Państwa. Dotychczasowe prace terenowe na stanowisku skupiały się w części północno-wschodniej w wykopie T5, gdzie odkryto fragmenty osady z zabudowaniami o charakterze mieszkalno-gospodarczym oraz w części południowo-zachodniej, w wykopie S3 w którym odsłonięto pochówki z okresu wczesnodynastycznego (czasy panowania dwóch pierwszych dynastii). Wśród licznych zabytków odkrytych w trakcie badań przeważają naczynia ceramiczne typowe dla tego okresu, przedmioty kamienne używane do obróbki i przygotowywania żywności, narzędzia krzemienne oraz miedziane. Znajdowane są także przykłady drobnej sztuki. Odkryte konstrukcje architektoniczne oraz zabytki pozwalają na określenie funkcji odkrytych fragmentów osady. Dotychczasowe badania w Tell el-Murra dostarczyły istotnych informacji dla odtworzenia wyglądu struktury osadniczej w tej części

Delty Nilu – zwłaszcza w okresie formowania się państwa egipskiego. Ważnym elementem naszych badań, jest również określenie roli i funkcji osady w Tell el-Murra w odniesieniu do innych pobliskich ośrodków funkcjonujących w tym okresie – zwłaszcza tych dominujących.

Julia Kościuk-Załupka

Użytkowanie ochry we wstępnym okresie neolityzacji od Lewantu po Kotlinę Karpacką

Powstająca praca doktorska dotyczy tematyki użytkowania ochry we wstępnej fazie neolityzacji. Obszar zainteresowania obejmuje tereny od Lewantu po Kotlinę Karpacką. Dzięki tak dużemu zakresowi terytorialnemu możliwe jest porównanie kontekstów archeologicznych znalezisk ochry. Wpływa to na obraz społeczeństw, wskazując niejednokrotnie na pewne konotacje, jakie niesie ze sobą ten pigment o barwie od żółtej po czerwono-czerwonawą i fioletową. Praca obejmuje także próby odpowiedzi na pytanie o proveniencję danych próbek archeologicznej ochry. Do tego celu zastosowano technikę mikroskopii skaningowej (SEM) z dodatkiem analizy elektronów wstecznie rozproszonych (BSE). Wstępne zestawienie wyników za pomocą analizy składowych głównych (PCA) dało nieoczekiwane efekty: powiązanie między stanowiskiem ze wschodnich Węgier, Bük-kábrány-Bánya VII z wychodnią w Lovas w okolicach jeziora Balaton, dotychczas uznawaną za użytkowaną w okresie Paleolitu.

Paweł Valde-Nowak

Jaskinie Ciemna i Hučiva w badaniach Zakładu Archeologii Epoki Kamienia IA UJ w sezonie 2019

Zakład Archeologii Epoki Kamienia IA UJ kontynuował w 2019 r. badania wykopaliskowe w komorze głównej Jaskini Ciemnej w Ojcowie. Prace koncentrowały się w północno-zachodniej, przyotworowej części wykopu, obejmując stropowe partie sekwencji, w tym warstwę nr 3 (najmłodszy poziom mikocki) w obrębie powierzchni ok. 12 m².

W ramach współpracy z Instytutem Archeologii Słowackiej Akademii Nauk podjęte zostały wspólne badania wykopaliskowe w Jaskini Hučiva w Tatranskiej Dolinie w Tatrach Bielskich. Prace miały charakter ratowniczy z uwagi na stwierdzone jesienią 2018 r. przez dr M. Sojaka z Instytutu Archeologii Słowackiej Akademii Nauk w Nitrze, poważnego naruszenia namuliska jaskini przez speleologów.

Podczas badań wykopaliskowych odsłonięte zostały pozostałości dużego paleniska, datowanego radiowęglowo na ponad 12 tys. lat p.n.e. Zebrany materiał zabytkowy w postaci kilkuset artefaktów kamiennych, w tym narzędzi, a także fragmentu kościanej igły, jest homogeniczny i reprezentuje kulturę magdaleńską. Zebrany został też bogaty materiał faunistyczny oraz bryłki ochry. Wśród diagnostycznych zabytków kamiennych zwracają uwagę wykrojce, niezwykle rzadkie w kolekcjach ze stanowisk znanych ze wschodniej prowincji magdalenieny.

Stanisław Wilk

Wyniki szesnastego sezonu badań wielokulturowego kompleksu sepulkralno-osadniczego z neolitu i wczesnej epoki brązu na stan. 2 w Książnicach, woj. świętokrzyskie

Badania wykopaliskowe na stan. 2 w Książnicach, gm. Pacanów, odbyły się w dniach 5.08–24.08.2019 r. Wykop I/19 o wymiarach 7×9 m, zlokalizowany został we wschodniej części stanowiska i stanowił rozszerzenie wykopu z sezonu 2018. Głównym celem tegorocznych prac archeologicznych było dokończenie eksploracji odsłoniętych w poprzednim sezonie obiektów: 2/18, 3/18 i 3a/18. W toku prowadzonych badań, odkryto jeszcze cztery nowe obiekty: 1/19, 3/19, 7/16/19 i 7a/19.

Obiekt 2/18/19 eksplorowany był w części E od poziomu stropu (30 cm) do głęb. 150 cm. Bogaty materiał zabytkowy w postaci charakterystycznych fragmentów ceramiki oraz wyrobów krzemienych potwierdził wcześniejsze obserwacje nt. przynależności opisywanej jamy do kultury lubelsko-wołyńskiej. Obiekt 3/18/19 okazał się dużych rozmiarów jamą o trapezowym profilu i głębokości sięgającej 220 cm. Na jej dnie, w części SW i NE natrafiono na dwa zagłębienia, w obrębie których znaleziono co najmniej dwa szkielety małych świń. Materiał zabytkowy ze stożka zasypowego i z dna jamy świadczy o przynależności opisywanego obiektu do kultury pucharów lejkowatych. Obiekty 1/19 i 3a/18/19 tworzyły grób niszowy nr 10 KCS. Przy czym obiekt 1/19 o prostokątnym, wydłużonym po linii W-E kształcie pełnił funkcję szybu wejściowego,

a obiekt 3a/18/19, o kształcie wydłużonego wzdłuż osi N-S owalu, pełnił funkcję niszy grobowej. Na jego dnie, na głęb. 150-160 cm odkryto dobrze zachowany pochówek dorosłego mężczyzny, ułożony w pozycji na prawym boku, z mocno podkurzonymi nogami i czaszką skierowaną w kierunku południowym. Wyposażenie grobowe składało się z pucharu glinianego, topora kamiennego z serpentynitu, siekiery czworościennej z krzemienia świeciechowskiego, oraz dwóch dłut kościanych, kamienia szlifierskiego, grocika oraz kilku odłupków z krzemienia czekoladowego. Obiekt 3/19 odkryty kilkanaście cm na E od obiektu 1/19, okazał się niewielką owalną jamą, na której dnie, na głębokości 65 cm spoczywały pozbawione wyposażenia, bardzo źle zachowane szczątki dziecka w wieku *infans* I. Usytuowanie obok wejścia do niszy oraz fakt, iż na podobne jamy zawierające szczątki dzieci w wieku *infans* I, bądź tylko pucharki doniczkowe, natrafiano wcześniej na stanowisku, świadczy, że najprawdopodobniej mamy tu do czynienia z pochówkiem dziecięcym KCS (grób nr 11). Obiekty 7/16/19 i 7a/19 tworzyły kolejny grób niszowy KCS (nr 12). Tym razem szyb wejściowy (ob. 7/16/19) orientowany po linii W-E był bardzo słabo zachowany, a owalna nisza grobowa (ob. 7a/19) orientowana wzdłuż osi NW-SE miała niewielkie rozmiary i była stosunkowo płytka. Na jej dnie, na głębokości 80-100 cm odsłonięto dobrze zachowany pochówek, należący prawdopodobnie do dorosłego mężczyzny. Szkielet ułożony był w pozycji nieanatomicznej z czaszką na NW i wyraźnie przesuniętymi kośćmi. Wydaje się, że ciało zmarłego zostało złożone do niszy już na pewnym etapie rozkładu. Pomimo braku ewidentnych darów grobowych, T-kształtna forma grobu niszowego oraz jego niewielkie rozmiary, wskazują na przynależność omawianego pochówku do kultury ceramiki sznurowej.

Tomasz Oberc

Problemy wykorzystywania informacji płynących z analiz pochówków w badaniach nad populacjami młodszej epoki kamienia

Celem prezentacji jest podsumowanie metod i wyników dotychczas przeprowadzonych analiz nad sposobami wykorzystania neolitycznych i eneolitycznych obiektów funeralnych w badaniach archeodemograficznych. W szczególności ocenie podlega przydatność badania poszczególnych aspektów pochówków i ich zespołów (od cech ogólnych, takich jak organizacja przestrzenna czy elementy obrządku pogrzebowego, do szczegółowych obserwacji antropologicznych) w odpowiadaniu na konkretne pytania o społeczność, jaka je pozostawiła (np. jej wielkość, strukturę płci i wieku, czy zróżnicowanie genetyczne). Kwestie te rozpatrywane są także w kontekście dostępności informacji, a co za tym idzie wiarygodności uzyskanych wyników dla szerszej interpretacji demograficznej. Podstawą do rozważań są opublikowane materiały pochodzące ze stanowisk z Polski południowej, zaś prezentowane rozważania stanowią część powstającej pracy doktorskiej.

Elżbieta Trela-Kieferling

Zmiany w środkowolendzielskiej technologii krzemieniarskiej w zachodniej Małopolsce w świetle materiałów kopalnianych i pracownianych

Prezentowana wypowiedź jest głosem w aktualnej ostatnio dyskusji o datowaniu przejścia od środkowej do późnej fazy cyklu lendzielsko-pułgarskiego (CLP) oraz problemach początku czytelnego w materiałach krzemieniarskich „przełomu metrycznego”. Uzyskane ostatnio dwie kolejne daty C14 z kości ludzkich z grobów łączonych z grupą modlnicką CLP są kolejnym argumentem w tej dyskusji.

Radosław Palonka, Vincent MacMillan

Krajobraz kulturowy i migracje w analizie sztuki naskalnej prekolumbijskiej kultury Pueblo, historycznych Indian Ute oraz Euro-Amerykańskich osadników w kanionie Sandstone, Kolorado (USA)

Część badań Projektu Archeologicznego Sand Canyon – Castle Rock prowadzonego przez Instytut Archeologii UJ w pd.-zach. części Kolorado (USA) skupiona jest na analizie ogromnych galerii i paneli ze sztuką naskalną, pochodzącą z różnych okresów (III/V–XIX/XX wiek n.e.), stanowiąc niejako zapis prawie 2000 lat rozwoju kulturowego i przemian osadniczych tego obszaru. Są to m.in. przedstawienia kultury Pueblo z okresu Wyplacaczy Koszyków, jak postacie antropomorficzne (szamani i wojownicy), częściowo nawiązujące stylistycznie do kultury Fremont, rozwijającej się na terytorium dzisiejszego stanu Utah. Kolejne to przedstawienia z okresu

„rozwinętej” kultury Pueblo (X–XIII wiek n.e.), m.in. z motywami solarnymi i astronomicznymi, antropomorficznymi i zoomorficznymi, w tym z przykładami jednych z najbardziej misternie wykonanych, jeśli chodzi o sztukę naskalną Południowego Zachodu Ameryki Północnej, przedstawieniami bogato dekorowanych sandałów i innych motywów odkrytych w wyniku działań polskiego projektu.

Liczne są tam także późniejsze chronologicznie przykłady petroglifów historycznych Indian Ute, związane głównie z walkami oraz polowaniami na różne gatunki zwierząt (m.in. bizony, jelenie i muflony). Na sporej części z tych paneli znajdują się także daty, inicjały, imiona i nazwiska pierwszych eksploratorów tych terenów, wliczając w to hodowców bydła i owiec oraz kowbojów meksykańskich i amerykańskich, ale też trapezów rządowych, kontrolujących te tereny. Te ostatnie „petroglify” powstawały od II poł. XIX wieku i poniekąd również świadczą o dość niedawnej historii tych miejsc. Odkryto tam m.in. kilkadziesiąt znaków i emblematów farmerskich i kowbojskich, niektóre z nich funkcjonują do dzisiaj i są używane nadal przez współczesnych hodowców bydła.

Wyniki analiz i badań przedstawione w niniejszej prezentacji finansowane są głównie przez Narodowe Centrum Nauki (grant SONATA BIS: UMO-2017/26/E/HS3/01174) oraz ze środków Instytutu Archeologii UJ oraz Wydziału Historycznego UJ.

Radosław Palonka, Bolesław Zych, Paweł Micyk, Marcin M. Przybyła, Piotr Szczepanik, Katarzyna Ciomek **Rola nieinwazyjnych metod badawczych i dokumentacji w badaniach terenowych Projektu Archeologicznego Sand Canyon – Castle Rock w Kolorado (USA) w 2019 roku**

W 2019 roku badania Projektu Archeologicznego Sand Canyon – Castle Rock były przeprowadzone podczas dwukrotnych pobytów i prospekcji terenowych w regionie Mesa Verde, w pd.-zach. części Kolorado (USA), w maju oraz we wrześniu i październiku; badania projektu prowadzone są w prawnie chronionym obszarze Canyons of the Ancients National Monument. Podczas tegorocznych badań główny nacisk został położony na dokumentację metodami nieinwazyjnymi z szerokim zastosowaniem nowoczesnych technologii. Zastosowanie badań geofizycznych (metody magnetyczna oraz elektrooporowa) pozwoliły na przebadania trzynastu stanowisk i m.in. uchwycenie dużo starszego osadnictwa kultury Pueblo (VII-IX wiek n.e., tzw. okres Pueblo I lub koniec okresu Wyplataczy Koszyków) obok osadnictwa z XIII wieku n.e., na którym skupiają się główne badania projektu. Obecność tej starszej zabudowy w postaci półziemianek skorelowana jest z materiałem ceramicznym z tych stanowisk.

Druga część badań objęła szczegółową dokumentację dziewięciu stanowisk klifowych położonych w schroniskach skalnych (m.in. stanowiska 5MT261, Castle Rock Pueblo oraz Sunny Alcove) wraz z otaczającą okolicą, w tym fragmentami kanionów oraz miejscowej roślinności, jak też stanowiska badanego wykopaliskowo przez nasz projekt, a położonego już na terenie prywatnym, w otulinie parku. Zastosowane techniki to m.in. skanowanie laserowe i fotogrametria bliskiego i dalekiego zasięgu (naziemna oraz wykonywana z drona) oraz późniejsza obróbka tych danych w różnorodnym, specjalistycznym oprogramowaniu, wykorzystującym m.in. metody modelowania oraz tzw. obrazowanie z przekształceniem odbicia (RTI-Reflectance Transformation Imaging). Oprócz digitalizacji wykonano szereg pomiarów geodezyjnych, zakładając osnowy przy wybranych stanowiskach, które pozwoliły dokładnie zorientować pozyskane dane fotogrametryczne i ze skanowania laserowego.

Badania w 2019 roku finansowane były głównie przez Narodowe Centrum Nauki (grant SONATA BIS: UMO-2017/26/E/HS3/01174) oraz ze środków Instytutu Archeologii UJ.

Anna Słupianek

Rozwój i znaczenie Wielkich Domów w kulturze Pueblo w regionie Mesa Verde, USA

Region Mesa Verde rozciąga się na północ od rzeki San Juan i zajmuje część terenów obecnego południowo-wschodniego Utah, południowo-zachodniego Kolorado oraz północnego Nowego Meksyku. Kultura Pueblo rozwijała się w tym regionie od ok. 500 r. p.n.e., natomiast pierwsze stanowiska outliers pojawiają się na przełomie X i XI w. n.e. i nazywane są Wielkimi Domami (Great Houses).

Pierwsze znane Wielkie Domy zidentyfikowane zostały w Kanionie Chaco znajdującym się w północno-zachodniej części obecnego stanu Nowy Meksyk, a ich początki przypadają na ok. 850r. n.e. Najbardziej znanym, a zarazem największym Wielkim Domem w kanionie jest Pueblo Bonito, w którym, jak się szacuje, było ok. 800 pomieszczeń, natomiast jednocześnie mogło w nim zamieszkiwać nawet do ok. 2 000 osób.

Duża rola i wpływ osadnictwa z Kanionu Chaco na pozostałe tereny zamieszkiwane przez społeczności Pueblo jest bezsprzeczna, a ich efektem jest powstanie tzw. stanowisk outliers. Określenie to stosowane jest do Wielkich Domów znajdujących się poza Kanionem Chaco. Obecnie na całym Południowym Zachodzie USA znanych jest ok. 200 outliers, jednak stosunkowo niewiele z nich zostało przebadanych wykopaliskowo. W związku z tym pomimo dużej liczby stanowisk ilość informacji na ich temat jest w pewnym stopniu ograniczona. Pod względem chronologicznym funkcjonowanie tych stanowisk można podzielić na tzw. okres Chaco (ok. 850–1150 n.e. – okres rozwoju architektury monumentalnej w Kanionie Chaco) oraz okres "post-Chaco" (czyli po „upadku” osadnictwa w kanionie – ok. 1150–1300 n.e.). W regionie Mesa Verde, na którym skupiają się moje badania, większość stanowisk outliers po „granicznym roku” 1150 nadal funkcjonuje, rozwija się i jest rozbudowywana.

W mojej rozprawie doktorskiej staram się odpowiedzieć m.in. na pytanie, jaka była rola oraz znaczenie stanowisk typu outliers w regionie Mesa Verde, jak również staram się prześledzić zmiany jakie zaszły na tych stanowiskach w okresie „post-Chaco” w stosunku do okresu wcześniejszego.

Celem mojego referatu jest przedstawienie problematyki i złożoności badań nad stanowiskami outliers z regionu Mesa Verde oraz zaprezentowanie na przykładzie kilku stanowisk, wstępnych założeń oraz wyników badań prowadzonych w ramach mojej rozprawy doktorskiej.

Jarosław Żrałka, Katarzyna Radnicka, Arkadiusz Maciej, Monika Banach, Wiesław Koszkuł, Bolesław Zych

Dokumentacja i konserwacja fresków z Chajul – wyniki badań przeprowadzonych w roku 2019

Chajul to miejscowość zamieszkiwana przez Majów Ixil, położona w zachodniej Gwatemali. W roku 2019 przeprowadzono prace konserwatorskie w jednym z domów w Chajul, w którym znajdowały się freski datowane na okres kolonialny. Freski były przykryte kilkoma młodszymi warstwami pobiały i tynku. Dzięki pracom konserwatorskim udało się odsłonić malowidła ściennie zdobiące cztery ściany dużego pomieszczenia mieszkalnego. W trakcie referatu przedstawimy proces konserwacji, metody dokumentacji, a także tematykę i interpretację fresków pochodzących z domu należącego do rodziny Zuñiga.

Maciej Jabłoński

Dzieci w kulturze Majów – co mogą nam powiedzieć pochówki?

Problematyka dzieci w kulturach mezoamerykańskich jest wciąż dość nowa i jako taka nie jest wystarczająco dobrze zbadana. Ta prezentacja ma na celu podejście do badania dzieciństwa w czasach prekolumbijskich poprzez badanie przypadku pochówków dzieci z klasycznej kultury Majów w miejscach takich jak Palenque, Yaxchilán oraz Chinikihá. Niniejsza praca ma na celu objęcie głównych problemów tego rodzaju badań, takich jak: ograniczenia bioarcheologii, metod ekstrakcji i katalogowania zawartości pochówku z kontekstu archeologicznego, ustalanie granic dzieciństwa, a także symbolikę związaną z pochówkami dzieci. Na koniec chciałbym porównać to, co mówią nam źródła archeologiczne ze źródłami innych nauk antropologicznych.

Magdalena Więckowska

Góra jako byt żywy w ujęciu archeologii krajobrazu. Architektura inspirowana krajobrazem sakralnym w Centralnym Meksyku

Archeologia krajobrazu jest dziedziną nauki, która wciąż się rozwija. Obejmuje zagadnienia na pograniczu filozofii, antropologii, archeologii, a także sztuki i literatury. W zależności od miejsca, które jest omawiane można wykorzystać jej różne aspekty. Badania nad architekturą Mezoameryki stanowią ciekawe wyzwanie dla badaczy, którzy zajmują się archeologią krajobrazu.

Dla społeczności zamieszkujących prekolumbijską Mezoamerykę świat, który ich otaczał odgrywał bardzo ważną rolę. Od rzek i potoków po góry z mrocznymi jaskiniami, które stanowiły istotny element wizerunku. Krajobraz sakralny mógł przyjmować różne formy, dla Majów istotną rolę odgrywały jaskinie jako miejsca gdzie świat łączy się z zaświatami. Dla Meksyków szczyty górskie, gdzie odprawiano rytuały ku czci boga deszczu. Bardzo często elementy te odwzorowywano w formie budowli, które zwykle były jedną z ważniejszych świątyń danego ośrodka. Nie każda budowla może być jednak kojarzona jako kopia „świętej góry”. Zazwyczaj konstrukcjom takim towarzyszy zestaw unikalnych cech jak umiejscowienie, dekoracja, funkcja, czy poświęce-

nie konkretnym bóstwom. Warto również zwrócić uwagę na koncepcję góry jako „bytu żywego”, który podlegał zmianom kulturowym.

Góry kojarzone były z miejscami odgrywającymi ważną rolę w mitologii oraz kosmowizji. W ramach zagadnień związanych z archeologią krajobrazu można dokładnie prześledzić jakie funkcje mogły odgrywać „święte góry” dla społeczeństw Mezoameryki. Obszar Centralnego Meksyku jest wyjątkowy pod kątem badawczego zagadnienia. To w tym miejscu doszło do podboju prekolumbijskich kultur Azteków (Mexików), Tarsków i wielu innych. Na tym terytorium rozwijały się potężne ośrodki, a dzięki wielu dziełom etnohistorycznym oraz badaniom etnograficznym jesteśmy w stanie określić wygląd oraz funkcje licznych budowli. Jest to wyjątkowa cecha tego obszaru, gdyż mamy możliwość niemal pełnego wglądu w zwyczaje miejscowej ludności dzięki zapiskom XVI-wiecznych pisarzy jak np. Diego Duran, Bernardino de Sahagun, czy sam Hernan Cortéz. Istnieją także mapy, które również są cennym źródłem wiedzy związanej z topografią omawianych terenów. Warto także wspomnieć o dokumentach i kodeksach prekolumbijskich oraz kolonialnych z obszarów Centralnego Meksyku. Istotna jest ikonografia, która zawiera m.in. przedstawienia gór, ich toponimy, a także bardzo często wskazuje ich umiejscowienie.

Marcin Czarnowicz, Piotr Kołodziejczyk, Agnieszka Ochał-Czarnowicz, Jacek Karmowski, Marcin Kącki

Na karpackim szlaku. Raport z pierwszego sezonu badań wykopaliskowych na pobojuwiskach pierwszowojennych w okolicy Jasiela na Podkarpaciu

W mijającym roku zespół z Instytutu Archeologii UJ kontynuował badania pobojuwisk pierwszowojennych w okolicy Jasiela na Podkarpaciu. Sezon badawczy podzielono na dwa etapy. W trakcie pierwszego, który miał miejsce późną wiosną prowadzono prace inwentaryzacyjne na zalesionym odcinku stoku opadającego od granicy polsko-słowackiej w kierunku Jasiela. W drugim etapie przeprowadzono badania sondażowe wybranych struktur. W trakcie prezentacji przedstawione zostaną wyniki badań z omówieniem znalezisk w odniesieniu do dokumentów archiwalnych opisujących walki w Karpatach. Zaprezentowane zostaną również informacje na temat przygotowywanego wraz z CITTRU UJ przewodnika cyfrowego realizowanego z środków programu Inkubator Innowacyjności 2.0

Barbara Zająć, Jadwiga Olbrot, Wojciech Wichnera, Aleksandra Milczuk, Maciej Wierzbicki

Archeologia bez tajemnic. Stowarzyszenie Edukacyjno-Popularyzatorskie

Stowarzyszenie Edukacyjno-Popularyzatorskie „Archeologia bez tajemnic” powstało jako inicjatywa dawnych członków i członkiń projektu edukacyjnego „Z archeologią na Ty!”, działającego od 2013 roku przy IA UJ.

Najważniejszymi celami stowarzyszenia są popularyzacja oraz edukacja z zakresu archeologii i ochrony dziedzictwa kulturowego. Realizując wymienione cele chcemy kształtować tożsamość, świadomość i właściwe postawy społeczne wobec dziedzictwa kulturowego, w tym archeologicznego. Ważne jest także dla nas budowanie relacji między środowiskiem naukowym a lokalną społecznością. Poszczególne cele spełniamy poprzez organizowanie i prowadzenie zajęć oraz warsztatów na wszystkich etapach programu edukacyjnego w przedszkolach i ośrodkach szkolnych. Bierzemy również udział w pozaszkolnej działalności edukacyjnej. Jednym z celów jest też publikowanie i rozpowszechnianie artykułów, monografii oraz wszelkich tekstów o charakterze edukacyjno-popularyzatorskim.

„Archeologia bez tajemnic” to koncepcja stworzona z myślą o upowszechnianiu społecznego wymiaru archeologii. Nauka ta mimo wielkiego potencjału edukacyjnego wciąż spotyka się z niezrozumieniem i niskim poziomem lokalnej i ponadlokalnej świadomości mieszkańców. Chcemy to zmienić, nauczając o archeologii u podstaw i od podstaw. Zapraszamy wszystkich do włączenia się w naszą inicjatywę!

Krzysztof Rak, Paweł Franczek, Bogusław Farnczyk, Alan Jaskot

Kiedy sztuka naskalna staje się/przestaje być sztuką... Finalne rezultaty badań nad znakami naskalnymi w okolicy Skawicy

W ramach realizacji większego projektu, mającego na celu zadokumentowanie antropogenicznych znaków naskalnych z terenu polskich Karpat, w trakcie prowadzonych prospekcji natrafiono na bogatą kolekcję petro-

glifów z miejscowości Skawica. Znajduje się ona na południe od Suchej Beskidzkiej i Makowa Podhalańskiego, w Paśmie Babiogórskim. Wedle wstępnych ustaleń wszystkie ryty naskalne powstały relatywnie niedawno, w XX wieku. Zastanawiającym wydawał się fakt, iż tylko na obszarze tej niewielkiej miejscowości występuje ten rodzaj ludzkiej aktywności.

Z racji na specyfikę badanego materiału źródłowego postanowiono użyć innej metodologii badawczej niż w przypadkach pozostałych stanowisk ze sztuką naskalną w Beskidach Zachodnich. Oprócz klasycznych metod archeologicznych, posłużono się warsztatem badawczym odpowiednim dla etnoarcheologii i etnologii. Dlatego też w rozwiązaniu zagadki fenomenu występowania petroglifów w Skawicy niezmiernie ważną rolę odegrały wywiady etnograficzne. Wykonano łącznie, na przestrzeni ostatniego roku, pięć wyjazdów badawczych do Skawicy. Przeprowadzono wywiady z ośmioma mieszkańcami i zadokumentowano cztery stanowiska na których bogato występowały nagromadzenia rytów naskalnych.

W toku prowadzonych prac udało się ustalić, iż pierwsze ryty powstały w okresie trwania II Wojny Światowej. Wpływ na ich genezę miała miejscowa szkoła i wychowanie patriotyczne. Idea wyrażania siebie poprzez sztukę naskalną trwała przez kolejne dziesięciolecia i była przekazywana dalej, w różny sposób, pośród ówczesnych młodych mieszkańców Skawicy. Ostatnie znaki naskalne powstawały pod koniec lat osiemdziesiątych, a związane było to z zanikiem gospodarki pasterskiej na opisywanym terenie. Twórcami rytów byli młodzi chłopcy, którzy wyobrażenia na skałach, czasami o wysokim kunszcie artystycznym, tworzyli niejako na marginesie codziennych prac gospodarczych.

Świat widziany oczami małych pasterzy, to przestrzeń na styku wioski, lasu i wyobraźni. To przestrzenie znane i doświadczane, w których dochodziło do dynamicznych przeobrażeń zamieszkiwanego świata. Analizowane przez nas przykłady sztuki naskalnej, powstającej od końca drugiej wojny światowej do końca lat 80-tych XX wieku, są doskonałym świadectwem tych zmian. Leśni pasterze, niczym wytrawni dokumentaliści, interpretowali i rekonstruowali swój świat. Ryjąc w kamieniach, utrwalali wspomnienie niepokojnych lat powojennych i rozwoju infrastruktury drogowej, lokalnej pobożności i młodzieńczych uczuć. Upadek gospodarki pasterskiej pod koniec XX wieku, położył kres zarówno wypasowi bydła, jak i sztuce naskalnej.

Według Hansa-Georga Gadamera, dzieło przekracza swojego autora, a zatem przekazuje więcej niż sama intencja twórcy. Świat pasterzy oddany w sztuce naskalnej, skrywa w sobie sieć nieoczywistych związków pomiędzy ludźmi, rzeczami i ideami. Analizując te powiązania z nieodległej przeszłości, wskazujemy na mechanizmy stojące za tworzeniem tego typu przedstawiń.

W prezentowanym przez nas referacie będziemy chcieli zwrócić uwagę, iż pomimo relatywnie młodej chronologii, zadokumentowane przedstawienia posiadają olbrzymi potencjał dla rekonstrukcji przeszłości. Zastosowanie metod etnograficznych pozwoliło nam uzyskać dokładny kontekst, zarówno historyczny, jaki społeczny dla badanych petroglifów. Warto zwrócić uwagę, że był to być może ostatni moment, by od naocznych świadków, bądź ich dzieci, uzyskać wyczerpujące informacje na ten temat.

Przemysław Nocuń

Nowe ustalenia na temat funkcjonowania wieży mieszkalnej w Siedlęcinie koło Jeleniej Góry oraz zespołu kamiennych mostów w jej otoczeniu – na podstawie wyników badań IAUJ w 2019 roku

Badania podjęte przez Instytut Archeologii UJ przy średniowiecznej wieży mieszkalnej w Siedlęcinie skupiły się w sezonie 2019 na dwóch głównych zagadnieniach.

Pierwszym z nich było dalsze rozpoznanie systemu kamiennych mostów w otoczeniu wieży – zwłaszcza jednoprzęsłowego mostu wzniesionego nad wlotem cieku wodnego zasilającego fosę wokół donżonu. Udało się określić zakresy historycznych przebudów obiektu oraz zidentyfikować relikty sąsiadujących z nim tarasów (znanych z ikonografii z początku dwudziestego stulecia). Dodatkowo sporządzono wytyczne dla planowanych prac rekonstrukcyjnych zabytku.

Najważniejszym odkryciem związanym z samą wieżą było rozpoznanie na jednej z belek stropowych na II piętrze budowli zespołu gwoździ, które w średniowieczu służyły najpewniej do zawieszenia na nich tkanin (opon). Ich lokalizacja oraz zasięg potwierdziły wcześniejsze teorie dotyczące pierwotnego podziału tej kondygnacji. Równolegle prowadzono analizy przebudów drewnianych podłóg, które pozwoliły na dalsze uszczegółowienie zakresu i chronologii zmian, jakie od średniowiecza zaszły na poszczególnych kondygnacjach wieży.

Jan Chochorowski, Michał Mazur

Badania wykopaliskowe na grodzisku z późnej epoki brązu w Łubowicach, pow. raciborski w sezonach 2018 i 2019

Badania wykopaliskowe na największym w Polsce (około 28 ha powierzchni), osiedlu obronnym z późnej epoki brązu w Łubowicach, zapoczątkowane przez M. Gedla jeszcze w latach 1954, 1962 i 1964, zostały podjęte później przez J. Chochorowskiego w latach 1970, 1972–1975 oraz 1977 i były kontynuowane – na większą skalę – w latach 1998–2007. Ostatnio zaistniała potrzeba powrotu do prac badawczych, w związku z różnego rodzaju projektami inwestycyjnymi, realizowanymi w obrębie grodziska, w sposób zagrażający zniszczeniem substancji zabytkowej tego unikatowego zabytku prehistorycznej architektury obronnej. W sezonie „2018” była to gruntowna przebudowa szosy powiatowej przecinającej grodzisko w poprzek, na linii N-S (w tym relikty obwałowań po obydwóch stronach pierścienia wału), zaś w sezonie „2019”, budowa placu zabaw w centrum grodziska i trzech budynków mieszkalnych w zachodniej części majdanu. Badania w sezonie „2018”, pozwoliły na uzyskanie czterech przekrojów przez ruiny wałów (2 po stronie S i 2 po stronie N grodziska), a także doprowadziły do przebadania reliktyw pradziejowej zabudowy, ukrytych pod nasypem przebudowywanej szosy. Wyniki badań fortyfikacji potwierdziły wcześniejsze ustalenia (z lat 1974-1975 i 1998-1999), dotyczące ich stratygrafii i historii funkcjonowania, a ponadto potwierdziły przypuszczenie o istnieniu przejścia bramnego, po S stronie obwałowań. Badania terenu pod nasypem szosy, doprowadziły do wyeksplorowania kilkunastu obiektów ziemnych, stanowiących relikty zabudowy mieszkalno-gospodarczej. Prace w dwóch różnych częściach grodziskach przeprowadzone w sezonie „2019”, potwierdziły ogólną tezę o jednodworczym i przysiółkowym charakterze zabudowy mieszkalno-gospodarczej na majdanie grodziska.

Marcin Przybyła, Joanna Jędrzyk

Badania wykopaliskowe na prehistorycznej osadzie obronnej w Maszkowicach, w sezonie 2019

W sierpniu 2019 kontynuowana były prace wykopaliskowe w północno-wschodniej partii prehistorycznego grodziska w Maszkowicach (Karpaty Zachodnie). Badania realizowano w kilku strefach. Pierwszą z nich był wykop zlokalizowany poniżej wschodniej bramy fortyfikacji z wczesnej epoki brązu. W jego ramach eksploracji poddano nawarstwienia z wczesnej epoki brązu oraz rów palisadowy z wczesnej epoki żelaza lub z okresu lateńskiego. Prace prowadzono też w obrębie bramy północnej, odsłaniając dobrze zachowany fragment kamiennej budowli. Trzeci wykop zlokalizowany został na krawędzi północnego tarasu. W trakcie jego badań odkryte zostały pozostałości budynku z wczesnej epoki brązu. Ponadto przeprowadzone zostały prace konserwatorskie w obrębie odkrytych wcześniej reliktyw konstrukcji kamiennej.

Joanna Jędrzyk

Dawne dane w obliczu analiz komputerowych – osiedla obronne z wczesnej epoki brązu w Jedrychowicach, pow. Głubczyce

Osiedle obronne w Jedrychowicach, pow. głubczycki, jest stanowiskiem świetnie rozpoznawalnym wśród naukowców zajmujących się problematyką badań Europy Środkowej we wczesnej epoce brązu, lecz wszystkie poświęcone mu bezpośrednio prace posiadają charakter ogólny i dotychczas nie zostało podjęte pełne opracowanie danych uzyskanych w efekcie badań wykopaliskowych. Celem wystąpienia będzie prezentacja metod i dotychczasowych wyników badań podjętych w ramach pracy doktorskiej poświęconej analizie i interpretacji danych uzyskanych w trakcie badań wykopaliskowych IA UJ w latach 1978–1985. Ze względu na duży potencjał profesjonalnie prowadzonej wówczas dokumentacji polowej możliwe jest dokładne zbadanie chronologii zasiedlenia, stref gospodarczych i rozplanowania przestrzennego osady, a badania nieinwazyjne podjęte w ostatnim czasie doskonale uzupełniają obraz rozwoju osiedla oraz jego osadzenie w kontekście paleośrodowiskowym i społecznym.

Łukasz Oleszczak, Konstantin V. Chugunov, Igor Pieńkos, Krzysztof Michalczewski

Badania kurhanu wczesnoscytyjskiego w syberyjskiej „Dolinie Królów” w Tuwie w sezonie 2019

W roku 2019 ekspedycja Instytutu Archeologii UJ pod kierunkiem Ł. Oleszczaka przeprowadziła badania wykopaliskowe w dolinie Turano-Ujujskiej w północnej Tuwie, położonej w Azji Centralnej, na terenie Federacji

Rosyjskiej. Wykopaliska przeprowadzono we współpracy z naukowcami z Państwowego Muzeum Ermitażu w Petersburgu, pod kierunkiem Konstantina V. Chugunova, który od 10 sezonów prowadzi na tym samym stanowisku wykopaliska dużego kurhanu książęcego Chinge Tey 1. Polska ekspedycja podjęła prace na kurhanie 1 łańcucha zachodniego, jak nazwano grupę 9 grobowców, położonych w rzędzie o orientacji S-N w zachodniej części stanowiska kurhanowego. Do badań wybrano obiekt o płaskim nasypie, w nadziei, iż taki słabo widoczny obiekt (zarejestrowany dzięki skanowaniu lidarem oraz badaniom geomagnetycznym) mógł uchronić się przed rabunkiem. W minionym sezonie badawczym przebadano połowę obiektu. Kurhan był otoczony płytkim rowem o ciemnym, szaro-czarnym wypełnisku, zawierającym kilkadziesiąt zabytków, którymi były kości zwierzęce (głównie krowy, także kozy/owcy) oraz 24 fragmenty ceramiki wczesnoscytyjskiej (nawiązującej do materiałów podgornowskiego etapu kultury tagarskiej). Przebadano centralną mogiłę (pochówek 1), która okazała się wyrabowana, jednak zawierała grot strzały, kościany trzonek bliżej nieokreślonego narzędzia oraz dobrze zachowaną (mimo zniszczeń spowodowanych działalnością rabusiów) komorę zrębową. Kości zmarłego zachowały się częściowo, były rozrzucone i zniszczone (brak czaszki). Obok tego obiektu zarejestrowano zarys kolejnej komory grobowej (pochówek 2), której jednak nie przebadano (w większości znajduje się ona w jeszcze nie przekopanej, południowo-wschodniej połowie kurhanu). Najciekawsze rezultaty przyniosły badania komory bocznej (pochówek 3), która okazała się niewyrabowana i zawierała dobrze zachowaną drewnianą komorę zrębową, a w niej szkielet młodego wojownika z pełnym wyposażeniem. Znalezione złote ozdoby (pektorał ze złotej blachy, wisiorek, spiralna ozdoba włosów), broń (czekan, strzały, nóż żelazny, fragmenty łuku), pas z brązowymi okuciami, kamienną osełkę. Na uwagę zasługuje fakt dobrego (choć fragmentarycznego) zachowania się przedmiotów z surowców organicznych, takich jak skórzany kołczan, drzewce strzał, trzonek czekana, rzemień pasa. Zabytki z pochówku 3, grot strzały z pochówku 1 oraz ceramika z rowu nie pozostawiają wątpliwości, że mamy do czynienia z obiektem wczesnoscytyjskiej kultury ałdy-bielskiej, datowanym na około przełom VII i VI w. BC. Badania kurhanu będą kontynuowane w roku 2020 (grant NCN programu SONATINA nr UMO-2018/28/C/HS3/00244).

Marcin M. Przybyła, Igor Pieńkos, Nina A. Zhogova, Łukasz Oleszczak

Badania geomagnetyczne w syberyjskiej „Dolinie Królów” w Tuwie w sezonie 2019

W sezonie wykopaliskowym 2019, w ramach działań polskiej ekspedycji na stanowisku Chinge Tey w Tuwie przeprowadzono także badania geomagnetyczne. Pomiary magnetyczne zostały wykonane przy użyciu magnetometru (gradientometru) transduktorowego (fluxgate) 4.032 DLG firmy Foerster Ferrex mierzącego gradient składowej pionowej pola magnetycznego, wyposażonego w dwie sondy o rozdzielczości 0,2 nT.

Prospekcją geomagnetyczną objęto przede wszystkim cały tzw. zachodni łańcuch kurhanów w obrębie cmentarzyska kurhanowego Chinge Tey, który jest głównym przedmiotem badań polskiej ekspedycji (prospekcja na obszarze 5,35 ha). Potwierdzono występowanie w tym zgrupowaniu 9 grobowców, a także odnotowano możliwość istnienia 3 kolejnych obiektów tego rodzaju, niewidocznych na powierzchni. Kurhan 1, objęty następnie badaniami wykopaliskowymi, był bardzo słabo widoczny w wysokiej trawie stepu i zidentyfikowano go głównie na podstawie obrazu LIDAR, potwierdzonego prospekcją geomagnetyczną. Przeprowadzono także badania okolic kurhanu książęcego Chinge Tey 1 (badania na obszarze 4 ha), gdzie odnotowano obecność nieznanego uprzednio, kolistej struktury wokół obiektu rytualnego (tzw. kompleksu północnego) o średnicy ok. 50 m, obwiedzionej rowem zamykającym przestrzeń o wymiarach ok. 150×200m. Po dokonaniu tego odkrycia przeprowadzono także badania we wschodniej części Doliny Królów, wokół kurhanu książęcego Arzhan 2 (1,25 ha), jednak ta prospekcja nie wykazała obecności analogicznej struktury.

Badaniami objęto także stanowiska osadowe, zlokalizowane w dolinach śródgórskich i na stokach otaczających od północy dolinę Turano-Ujujską gór. Badania stanowisk osadowych prowadzi w tym rejonie Nina A. Zhogova z Państwowego Muzeum Ermitażu w Sankt Petersburgu. We współpracy z tą badaczką przeprowadzono geomagnetyczną prospekcję osad Zhelvak 3, Zhelvak 5 oraz Sandankin. Łącznie na osadach przebadano obszar o powierzchni 1,5 ha.

Dzięki zastosowaniu drona DJI Mavic 2 Pro wykonano zdjęcie trójwymiarowe każdej z osad wraz z okolicą, co – w połączeniu z badaniami geomagnetycznymi – pozwoliło uchwycić pewne prawidłowości ich planigrafii i lokalizacji.

Badania zrealizowano dzięki funduszom grantu NCN pod kierunkiem Ł. Oleszczaka (program SONATINA nr UMO-2018/28/C/HS3/00244).

Pojazdy kołowe w sztuce wojennej społeczności Wielkiego Stepu w epoce brązu

Wielki Step stanowi jedno z pierwszych centrów rozwoju transportu kołowego. Najstarsze ślady wykorzystania tej innowacji technicznej znane są z wczesnej epoki brązu (ok. 3500–2800 przed Chr.), gdy obszar ten zdominowany był przez kulturę grobów jamowych. Społeczności, które łączone są z tym modelem kulturowym, niemal od razu wprowadziły wozy w strefę obrzędowości funeralnej. Specyfika obrządku pogrzebowego sprawiała, że zazwyczaj materiał do badań stanowią relikty pełnowymiarowych wozów lub ich elementów. Jest to okoliczność całkowicie wyjątkowa. Pozostałe ośrodki wczesnego rozwoju transportu kołowego dostarczają częściej informacji w postaci ikonografii lub plastyki figuralnej. Zwyczaj chowania zmarłych wraz z wozami był długotrwały i cechował głównie obszar stepu eurazjatyckiego. Analiza pochówków związanych z poszczególnymi ugrupowaniami kulturowymi pozwala na wyciągnięcie szerokich wniosków, dotyczących tak technologii jak i form organizacji tych społeczeństw. Możliwe jest przede wszystkim zrekonstruowanie sposobu budowy oraz technicznych szczegółów dotyczących pojazdów oraz opisanie ich ewolucji, zwłaszcza, że step stanowi w tym zakresie innowacyjny obszar. W grobach kultury Sintashta, rozwijającej się pod koniec środkowej epoki brązu (ok. 2150–1900 przed Chr.), na niewielkim terytorium po wschodniej stronie pasma Uralu, odkryto na przykład najwcześniejsze ślady użytkowania kół szprychowych, prawdopodobnie stosowanych w najstarszych znanych rydwanach bojowych. Poza wielokierunkowym rozwojem technologicznym, widoczna jest także różnorodność zjawiska w kontekście społecznym. Wozy były użytkowane w gospodarce, do celów bojowych lub budowane jedynie w celu zastosowania podczas ceremonii pogrzebowych. Jako szeroko stosowane „narzędzie”, ujawniały potrzeby społeczne i utylitarne populacji stepowych. Mogą więc stanowić odzwierciedlenie ich modelu kulturowego. Praca doktorska skupiać się będzie przede wszystkim na sztuce militarnej oraz wykorzystaniu transportu kołowego w boju. Niezbędne jest określenie symbolicznej roli wozu w rytuale pogrzebowym oraz zdefiniowanie, kim były osoby, którym przysługiwał taki rodzaj pochówku. To pozwoli na rozpoznanie roli, jaką mogły one pełnić w strukturze społeczeństwa. W przeszłości bardzo często osobom pochowanym z wozem lub jego elementem, przypisywano funkcję wojowników. Aby zweryfikować ten pogląd oraz wskazać w jaki sposób postrzegany był przez swoją społeczność taki człowiek, należy przede wszystkim przeanalizować groby z wozami z uwzględnieniem pozostałych elementów wyposażenia zmarłego, architektury grobowej oraz danych antropologicznych – struktury płci i wieku. Następnym krokiem jest porównanie otrzymanych danych z tłem, jaki stanowią pozostałe pochówki danego ugrupowania oraz zaobserwowanie tych cech, które wyróżniają groby z wozami. Ważne jest również, by wziąć pod uwagę także generalne tendencje w użytkowaniu broni i podkreślaniu jej znaczenia w rytuale pogrzebowym przez daną społeczność.

Nina Janashvili

Engraved Depictions on Bronze Artifacts from Georgia (Kept at the Georgian National Museum)

In South Caucasus and some places of North Caucasus in the Early Iron Age graphically decorated artifacts were spread. These are belts, clasps, bracelets, axes, spearheads, swords, tweezers, umboes with the engraved images of various animals, birds, snakes, human figures and ornaments. Engraved images in these materials seem to be similar to each other and are performed in one stylistic manner.

At this stage of the study, due to the variety of materials, I only studied engraved ones preserved at the Georgian national museum and classified them according to the typology. Although many scholars have been interested in studying these artifacts, it has not been researched thoroughly and there are few questions without answer in which I am trying to deal with.

Jan Bulas, Michał Kasiński, Magdalena Okońska

Czwarty sezon badań wykopaliskowych na osadzie kultury przeworskiej w Rzemienowicach, pow. kazimierski, stan. 1

Badania wykopaliskowe na osadzie w Rzemienowicach prowadzone są od 2016 roku. W trakcie tegorocznego sezonu przebadano obszar o powierzchni 1,5 ara, odkrywając pozostałości dwóch kolejnych półziemianek z wczesnego okresu wpływów rzymskich. Budynki wzniesione były w różnych konstrukcjach i prawdopodobnie pełniły odmienne funkcje. Jedna z nich stanowi pozostałość warsztatu lub pracowni, w której wykorzystywano dziedgieć. Funkcja drugiej jest trudniejsza do ustalenia, pomimo odkrycia w obrębie jej wypełniska

bogatego zbioru ceramiki jak i doskonale zachowanej szpili kościanej. Ponadto, równolegle prowadzona była prospekcja z wykrywaczem metali. Pozwoliła ona odkryć liczny zbiór zabytków metalowych, w tym między innymi 11 monet rzymskich (republikańskich i cesarskich), a także pierwszy na stanowisku zabytek średnio-wieczny – grosz praski Jana Luksemburskiego.

Jan Bulas, Michał Kasiński, Magdalena Okońska, Joanna Zagórska-Telega, Marcin M. Przybyła, Anna Mikołajska

Wyniki pierwszego sezonu badań wykopaliskowych na cmentarzysku kultury przeworskiej w Bejscach, pow. kazimierski, stan. 1

Cmentarzysko kultury przeworskiej w Bejscach zostało odkryte podczas badań powierzchniowych prowadzonych wiosną 2019 roku. Stanowisko cechowało się silnym stopniem zniszczenia, manifestującym się przez liczne występowanie na powierzchni materiału o charakterze sepulkralnym. W trakcie badań podjęto także decyzję o ratowniczym przebadaniu pochówku, którego destrukcja zlokalizowano w pobliżu granicy jednej z działek. Ze względu na zagrożenie dalszego niszczenia nekropoli zdecydowano o przeprowadzeniu w tym miejscu badań wykopaliskowych, w celu określenia stopnia zniszczenia stanowiska w różnych jego strefach. Przed przystąpieniem do nich przeprowadzono badania geomagnetyczne. W trakcie badań wykopaliskowych prowadzono eksplorację w obrębie czterech wykopów o łącznej powierzchni 2,5 ara. Doprowadziły one do odkrycia licznych pochówków ciałopalnych kultury przeworskiej z młodszego okresu przedrzymskiego i wczesnego okresu wpływów rzymskich oraz pozostałości trzech towarzyszących im charakterystycznych dla obszaru górnego dorzecza Wisły obiektów rowkowych. Ponadto natrafiono na trzy pochówki szkieletowe przypuszczalnie datowanych na epokę brązu. Na terenie stanowiska odkryto także pozostałości osady z okresu neolitu.

Zabytki metalowe z cmentarzyska zostały poddane badaniom rentgenowskim, co pozwoliło na uwidocznienie pewnych cech typologicznych wybranych przedmiotów.

Magdalena Okońska

Wytwórczość garncarska na obszarze mikroregionu osadniczego kultury przeworskiej na prawym brzegu dolnej Raby w młodszym i późnym okresie rzymskim

Mikroregion osadniczy kultury przeworskiej na prawobrzeżu dolnej Raby rozpoznany jest głównie w oparciu o badania powierzchniowe. Badania wykopaliskowe, przeprowadzone do tej pory na niewielką skalę, doprowadziły do odkrycia przede wszystkim pieców garncarskich o unikalnych rozwiązaniach konstrukcyjnych oraz innych obiektów związanych z produkcją naczyń. Dostarczyły także bardzo licznej serii fragmentów ceramiki wykonanej na kole garncarskim, w tym o specyficznych cechach technologicznych.

Badania nad charakterystyką lokalnej produkcji garncarskiej na tym obszarze opierają się przede wszystkim o analizę ceramiki, obejmującą badania typologiczne i stylistyczne oraz makroskopową obserwację cech technologicznych, uzupełnioną o badania chemiczne i funkcjonalne, wykonane do tej pory na niewielkiej próbie.

W ramach referatu zarysowana zostanie problematyka wytwórczości garncarskiej na terenie nadrabskiego mikroregionu osadniczego, a także rezultaty przeprowadzonych dotychczas badań związanych zarówno z opracowaniem materiału ceramicznego, jak i prowadzonych prospekcji terenowych. Ich wyniki pozwalają przedstawić nowe tezy dotyczące specyfiki lokalnej produkcji naczyń.

Paweł Gołyźniak

Philipp von Stosch (1691–1757) – kolekcjonerstwo, dokumentacja wizualna, badania i publikacja antycznych gemm jako przykład transformacji osiemnastowiecznego antykwarianizmu w archeologię

Referat przedstawia nowy projekt badawczy poświęcony Philippowi von Stosch (1691–1757), jednej z najważniejszych postaci osiemnastowiecznego antykwarianizmu. Jego działalność kolekcjonerska i naukowa w zakresie starożytnej gliktyki zostanie przedstawiona w oparciu o nieznane dotąd źródła. Odkrycie prawie 3000 rysunków gemm niegdyś należących do Stoscha w Muzeum Książąt Czartoryskich, kolekcjach prywatnych (dawny Spencer-Churchill Album) i Bibliotece Watykańskiej daje okazję do przedstawienia Stoscha nie tyl-

ko jako jednego z najważniejszych kolekcjonerów gemm w XVIII wieku, ale także do zrozumienia narodzin archeologii jako dyscypliny naukowej. Omówione zostaną między innymi historie wspomnianych kolekcji rysunków, ich potencjał w badaniach nad pochodzeniem i handlem gemmami, powiązań Stoscha z innymi kolekcjonerami, zwłaszcza włoskimi, angielskimi i holenderskimi a także jego współpracy z artystami, którzy dokumentowali jego unikatowy zbiór gemm (obecnie w większości przechowywany w Antikensammlung w Berlinie) w celach naukowych i publikacyjnych. Wstępne badania skłaniają m. in. do postawienia hipotezy, iż Johann Joachim Winckelmann (1717–1768) oparł swój katalog gemm Stoscha (opublikowany w 1760 roku) na wcześniejszej dokumentacji stworzonej przez samego kolekcjonera. Głównym celem projektu jest zatem stwierdzenie czy odkryte rysunki i archiwa stanowią znaczącą jej część jak dotąd, uważaną za utraconą bądź nieistniejącą. W dalszej kolejności odkryte materiały pozwalają pokazać w jaki sposób Stosch zmienił optykę postrzegania zabytków archeologicznych skupiając się nie tylko na ich gromadzeniu ale przede wszystkim na poszukiwaniu odpowiedzi na temat ich kontekstu kulturowego.

Dariusz Niemiec

Szósty sezon badań archeologicznych przy Starej Synagodze na krakowskim Kazimierzu

Aktualne badania wykopaliskowe skoncentrowane były na dokończeniu rozpoznania archeologiczno-architektonicznego mykwy z 1. połowy XVII w. odkrytej na wewnętrznym dziedzińcu przy kazimierskiej Starej Synagodze. W wyniku wykopalisk pozyskano interesujący zasób źródeł dotyczących chronologii i okoliczności zniszczenia obiektu w okresie potopu szwedzkiego.

Dariusz Niemiec

Wyniki ratowniczych badań archeologiczno-architektonicznych z lat 2017–2019 w klasztorze dominikanów w Krakowie

Ratownicze badania archeologiczne zostały skoncentrowane w obrębie pomieszczeń krakowskiego klasztoru dominikanów przylegających od strony wschodniej do III wirydarza i adoptowanych do nowej funkcji w ramach realizacji projektu Muzeum Polskiej Prowincji Dominikańskiej. Bezpośrednim efektem wspomnianych badań jest lepsze rozpoznanie kontekstu stratygraficznego i chronologii ceglanej późnoromańskiej budowli zbudowanej na przełomie lat 50/60-tych XIII w. na zakończeniu skrzydła wschodniego klasztoru. Pozyskano też kilka unikatowych średniowiecznych zabytków ruchomych, w tym. późnoromańskie zapięcie księgi z kości słoniowej, wczesnogotycki tłok pieczętny dominikanina brata Jana z 1. połowy XIV w. oraz gotycki pionek w typie szachowego gońca z poroża jelenia z XV w., a także serię fragmentów gotyckich płytek posadzkowych z herbami rycerskimi z 2. połowy XV w.

Michał Wojenka

Badania wykopaliskowe w rejonie średniowiecznej kuchni na zamku w Ojcowie w latach 2018–2019

W trakcie badań wykopaliskowych przeprowadzonych w latach 2018–2019 w północnej partii zamku w Ojcowie, pow. Kraków natrafiono na czytelne pozostałości średniowiecznej kuchni zamkowej. Składały się na nie resztki zniszczonego pieca o konstrukcji glinianej, stwierdzonego tuż przy murze obronnym w kontekście inwentarza zabytkowego z XIV-XV wieku. Pozostałościom pieca towarzyszyły elementy infrastruktury kuchennej, widoczne w murze obwodowym (zamurowany kanał ściekowy). W bliskim sąsiedztwie wspomnianego pieca zalegały szczątki zwierzęce, w tym bardzo duża ilość łusek rybich.

Michał Wojenka

Tajemnica wielickiej synagogi, czyli kilka uwag o najnowszych odkryciach w Wieliczce-Kłaśnie

Podczas nadzoru archeologicznego prowadzonego przy remoncie Synagogi Starej w Wieliczce-Kłaśnie, w listopadzie br. natrafiono na zakopaną w ziemi skrzynię drewnianą o wymiarach ok. 70×70×130 cm, wypełnioną

przedmiotami metalowymi, zapewne stanowiącymi część wyposażenia XIX-wiecznej świątyni. Na zawartość skrzyni składały się m.in. menory, naczynia brązowe z inskrypcjami hebrajskimi, jad, kielichy srebrne, świeczniki oraz mosiężne żyrandole (łącznie około 300 przedmiotów). Depozyt wstępnie datowany jest na okres ok. 1850–1918 r.

Agata Szyber, Anna Gawlik

Kolejny sezon badań na cmentarzysku wczesnośredniowiecznym w Modlnicy, gm. Wielka Wieś

Badania archeologiczne na stanowisku 5 w Modlnicy, gm. Wielka Wieś prowadzone były z przerwami od 2008 r. Przyniosły one odkrycie ponad 120 grobów datowanych na okres wczesnego średniowiecza. W sezonie 2019 pracami objęto powierzchnię 2,5 ara, na której odsłonięto kolejnych 11 pochówków. Ze względu na specyficzne warunki glebowe w jamach grobowych nie zachowały się szczątki zmarłych. Natrafiono natomiast na elementy wyposażenia grobowego w postaci naczyń, monety, noży oraz ozdób, takich jak kabłączki skroniowe i pierścione. Groby wkopane zostały w warstwę spływową, w której znajdowały się liczne fragmenty ceramiki pradziejowej oraz zabytki krzemienne (neolit).

Anna Bojęś-Białasik, Agata Kucia, Jakub Nawrot, Jacek Poleski

Wyniki tegorocznych badań w rejonie kościoła św.św. Piotra i Pawła w Krakowie

Rozpoznano nawarstwienia od IX/X w. do współczesnych o miąższości do 5 m. W trakcie eksploracji odkryto świetnie zachowane pozostałości siedziby możnowładczej z XIV w., towarzyszącą jej zabudowę drewnianą, jak i starszą zabudowę przy wczesnośredniowiecznym wale Okołu, a także liczne zabytki ruchome, w tym kilka średniowiecznych ostróg i kilkanaście monet z XI i XII w.